

Rozdział 1

POJĘCIE PRAWA CYWILNEGO, STOSUNEK CYWILNOPRAWNY, PRAWO PODMIOTOWE

1. Pojęcie prawa cywilnego

Prawo cywilne jest jedną z gałęzi systemu prawnego, który tradycyjnie dzieli się na prawo publiczne i prawo prywatne.

Prawo publiczne ma na celu ochronę interesu publicznego i opiera się na zasadzie władztwa i podporządkowania. W prawie publicznym to podmiot wyposażony we władzę publiczną (np. państwo, gmina) może narzucać innemu podmiotowi (np. obywatelowi, jednostce organizacyjnej) treść stosunku prawnego. Typowym przykładem dziedziny prawa publicznego jest prawo podatkowe. Państwo ustanawia podatki, które podatnik ma obowiązek płacić. Obowiązek ten państwo egzekwuje poprzez odpowiednie organy (skarbowe).

Prawo prywatne ma na celu ochronę interesów jednostek i regulację stosunków pomiędzy nimi. Opiera się ono na zasadzie równouprawnienia stron, które mogą same układać treść obowiązujących je stosunków prawnych, np. umów. Podstawową gałęzią prawa prywatnego jest prawo cywilne.

Przedmiotem regulacji prawa cywilnego są stosunki społeczne o charakterze majątkowym oraz niemajątkowym. Stosunki majątkowe wiążą się ze sferą ekonomiczną. Przykładowo, umowa sprzedaży jest relacją (stosunkiem prawnym) o charakterze majątkowym, gdyż obowiązki i uprawnienia każdej ze stron powstają w związku z ich sferą ekonomiczną. Stosunki niemajątkowe odnoszą się do innych niż ekonomiczne wartości. Dotyczą np. dóbr osobistych, takich jak cześć, godność, wizerunek, zdrowie, a także relacji pomiędzy małżonkami, rodzicami i dziećmi. Metoda regulacji prawa cywilnego jako typowa dla prawa prywatnego charakteryzuje się równorzędnością stron.

W stosunkach regulowanych przez prawo cywilne nie występuje element władczy, strony swobodnie kształtują relacje między sobą i są autonomiczne. Zawierając np. umowę sprzedaży, można wybrać kontrahenta i negocjować treść umowy. Należy też zwrócić uwagę na „samoobsługowy” charakter prawa cywilnego. Strona może a nie musi żądać zwrotu pożyczonych pieniędzy, może a nie musi korzystać z ochrony sądowej, gdyż sąd nie działa z urzędu, a jedynie na wniosek.

Prawo cywilne dzieli się na następujące działy:

- część ogólną,
- prawo rzeczowe,
- zobowiązania,
- spadki.

Część ogólna zawiera normy regulujące zagadnienia wspólne dla pozostałych działów prawa cywilnego. Dotyczą one podmiotów prawa cywilnego, mienia, przedmiotów prawa cywilnego, czynności prawnych, a także regulacji związanych ze skutkiem prawnym upływu czasu dla uprawnień podmiotów.

Prawo rzeczowe reguluje sposób korzystania z dóbr majątkowych. Odnosi się do prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonych praw rzeczowych, a także do instytucji posiadania.

Zobowiązania to dział dotyczący wymiany dóbr i usług, przede wszystkim o charakterze majątkowym, a także odpowiedzialności cywilnej. Dział ten poświęcony jest zwłaszcza umowom i ich zawieraniu, jak również konsekwencjom ich niewykonania.

Spadki to dział, w którym uregulowane zostały zasady dziedziczenia testamentowego i ustawowego.

Podstawową regulacją prawa cywilnego jest ustawa – Kodeks cywilny. Regulowane jest ono także przez inne ustawy. Do systemu prawa cywilnego zalicza się w szczególności prawo handlowe regulowane przede wszystkim przez Kodeks spółek handlowych oraz prawo rodzinne, które uregulowane zostało w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

2. Pojęcie stosunku cywilnoprawnego

Stosunek prawny jest stosunkiem społecznym regulowanym przez prawo. W jego ramach występuje więc pomiędzy podmiotami, które mają w stosunku do siebie prawa i obowiązki. Stosunek cywilnoprawny jest instytucją prawa cywilnego. Jego cechą charakterystyczną jest równorzędność stron.

2.1. Elementy stosunku cywilnoprawnego

W każdym stosunku cywilnoprawnym występują następujące elementy: podmiot, przedmiot oraz treść.

Podmiotami stosunku cywilnoprawnego mogą być osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej (ułamne osoby prawne). W każdym stosunku cywilnoprawnym muszą występować co najmniej dwie strony.

Przedmiotem stosunku cywilnoprawnego jest zachowanie się podmiotu, np. zapłata czynszu najmu.

Treścią stosunku cywilnoprawnego są uprawnienia i obowiązki jego stron. Uprawnienia jednej strony stosunku są związane z obowiązkiem drugiej strony. Przykładowo, jeżeli sprzedający jest uprawniony do żądania zapłaty ceny, to kupujący jest zobowiązany do jej zapłaty.

2.2. Rodzaje stosunków cywilnoprawnych

Stosunki cywilnoprawne mogą być złożone i proste. Stosunki złożone to takie, w których każda ze stron stosunku jest jednocześnie uprawniona i zobowiązana. Przykładowo, sprzedawca może żądać zapłaty ceny za towar, jednocześnie ma obowiązek jego wydania. Kupujący ma uprawnienie do żądania wydania rzeczy, ale też obowiązek zapłaty za nią. W stosunku cywilnoprawnym prostym jedna ze stron jest tylko zobowiązana, a druga tylko uprawniona. W przypadku umowy darowizny, darczyńca jest tylko zobowiązany do wydania rzeczy, a obdarowany jest tylko uprawniony do żądania wydania rzeczy.

2.3. Powstanie, zmiana i ustanie stosunku cywilnoprawnego

Stosunki cywilnoprawne powstają, zmieniają się i ustają na skutek określonych przez prawo zdarzeń, nazywanych zdarzeniami cywilnoprawnymi. Zdarzeniem cywilnoprawnym jest stan faktyczny, który wywołuje skutek prawny.

Do zdarzeń cywilnoprawnych zalicza się działania, które są zdarzeniami zależnymi od woli stron. Przykładowo, jeżeli strony zawierają umowę najmu mieszkania, możemy mówić o powstaniu stosunku prawnego. Gdy strony zgodnie zmieniają warunki tej umowy przez podwyższenie czynszu, będzie to zmiana stosunku prawnego. Jeżeli jedna ze stron wypowie umowę najmu, dojdzie do jej rozwiązania, co oznacza ustanie stosunku prawnego.

Zdarzenia prawne to także zdarzenia sensu stricto, czyli niezależne od woli stron, np. pożar ubezpieczonego domu. Spalenie domu powoduje skutek

prawny polegający na odpowiedzialności ubezpieczyciela wobec właściciela domu, wynikający z umowy ubezpieczenia. Jeżeli dom nie był ubezpieczony na wypadek pożaru, nie można mówić o zdarzeniu cywilnoprawnym. Innym zdarzeniem cywilnoprawnym sensu stricto jest np. wybicie szyby wystawowej w sklepie, skutkiem czego sprawca powinien naprawić szkodę właścicielowi sklepu.

3. Prawo podmiotowe

Prawem podmiotowym są uprawnienia podmiotu wynikające ze stosunku prawnego, np. umowy, które są przewidziane przez przepis prawa. Uprawnieniom podmiotu odpowiadają obowiązki drugiego podmiotu. Niedopełnienie tych obowiązków pociąga za sobą naruszenie prawa podmiotowego. Podmiot, którego prawo zostało naruszone może korzystać z ochrony prawnej.

Przykład: Marian pożyczył Janowi 10.000 złotych na określony czas. Uprawnieniem (prawem podmiotowym) Mariana jest żądanie zwrotu pożyczki. Jeżeli Jan nie zwróci pieniędzy w określonym czasie, Marian może wystąpić do sądu, aby zobowiązał Jana do zwrotu pożyczki.

Prawo podmiotowe przysługuje danemu podmiotowi, choćby żadne działanie nie zostało przez niego podjęte.

Przykład: Jeżeli Zenon jest właścicielem samochodu, ale go nie używa, a samochód stoi w garażu i niszczeje, to nie ma to wpływu na przysługujące mu prawo własności.

Prawa podmiotowe mogą występować w następujących postaciach:

- prawa bezpośrednie,
- roszczenia,
- prawa kształtujące.

Prawa bezpośrednie mogą być realizowane bez udziału innych osób. Typowym przykładem prawa bezpośredniego jest prawo własności.

Art. 140 k.c. W granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rzecz rozporządzać.

Roszczenia polegają na żądaniu określonego zachowania się od innego podmiotu.

Przykład: Zenon może żądać od Jana, aby zwrócił mu pożyczone pieniądze.

Prawa kształtujące polegają na tym, że uprawniony może jednostronnie doprowadzić do powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego. Przykładem może być wypowiedzenie umowy najmu, co prowadzi do jej rozwiązania.

3.1. Rodzaje praw podmiotowych

Prawa podmiotowe można podzielić na następujące rodzaje:

- majątkowe i niemajątkowe,
- bezwzględne i względne,
- zbywalne i niezbywalne,
- związane i akcesoryjne.

Prawo podmiotowe jest majątkowe, gdy jest związane z ekonomiczną sferą życia uprawnionego. Jego przykładem jest prawo własności. Prawem niemajątkowym jest prawo niezwiązane z wartościami o charakterze ekonomicznym, np. prawa rodzicielskie.

Prawa bezwzględne to prawa skuteczne wobec wszystkich. Oznacza to, że uprawnieniom danego podmiotu odpowiada obowiązek każdego do nie naruszania jego prawa. Prawami podmiotowymi bezwzględnymi są prawa rzeczowe z prawem własności na czele, a także prawa autorskie oraz dobra osobiste.

Przykład: Jan będąc właścicielem samochodu może nim władać, a inne osoby nie mogą naruszać tego prawa.

Prawa podmiotowe względne są natomiast skuteczne jedynie między stronami stosunku prawnego. Tego rodzaju prawami są zobowiązania, które najczęściej wynikają z umów.

Przykład: Jeśli Jan pożyczył pieniądze Marii, to może żądać ich zwrotu (mieć roszczenie) tylko i wyłącznie od Marii.

Zbywalne są te prawa, które mogą być przeniesione na inną osobę. Co do zasady, charakter praw zbywalnych mają prawa majątkowe. Prawa niema-

jątkowe mają zazwyczaj charakter niezbywalny, np. dobra osobiste. Prawo podmiotowe jest niezbywalne, gdy ustawa wyłącza możliwość jego zbycia. Takim prawem jest użytkowanie.

Prawo związane to prawo, którego przeniesienie jest możliwe tylko z przeniesieniem innego prawa.

Przykład: Jan jest właścicielem budynku posadowionego na gruncie, do którego Janowi przysługuje także prawo użytkowania wieczystego. Zbycie prawa własności budynku jest możliwe tylko wraz ze zbyciem prawa użytkowania wieczystego gruntu.

Prawa podmiotowe akcesoryjne (niesamoistne) służą zabezpieczeniu innego prawa. Prawem akcesoryjnym jest zastaw, hipoteka, poręczenie, a także prawo do odsetek.

3.2. Nabycie i utrata prawa podmiotowego

Nabycie prawa podmiotowego może nastąpić w sposób pochodny lub pierwotny. Z pochodnym nabyciem prawa podmiotowego mamy do czynienia wtedy, gdy jedna osoba nabywa prawo od innej osoby.

Przykład: Jan zawiera z Marią umowę sprzedaży swego samochodu, na podstawie której Maria nabywa prawo własności samochodu.

W odniesieniu do tego sposobu nabycia prawa podmiotowego obowiązuje zasada, że nikt nie może przenieść więcej praw niż mu przysługuje. Przykładowo, najemca mieszkania nie może go sprzedać, ponieważ nie jest jego właścicielem.

Pierwotne nabycie prawa następuje wówczas, gdy dane prawo nikomu wcześniej nie przysługiwało. Takim prawem jest np. prawo autorskie do napisanej przez daną osobę książki, prawo własności zbudowanego przez siebie domu.

Utrata prawa podmiotowego jest najczęściej następstwem jego przejścia na inny podmiot, np. na skutek sprzedaży czy darowizny rzeczy. Przyczyną utraty prawa może być także jego wygaśnięcie, np. na skutek upływu czasu. Przykładowo, może to być upływ dwuletniego okresu najmu mieszkania.

3.3. Ochrona praw podmiotowych

W przypadku naruszenia praw podmiotowych mogą być one chronione poprzez działania własne uprawnionego lub na drodze sądowej.

Ochrona poprzez działania własne, bez angażowania odpowiednich organów państwa, może mieć postać obrony koniecznej lub samopomocy. Obrona konieczna polega na przeciwdziałaniu naruszeniu prawa.

Przykład: Jeżeli Jan próbuje wyrwać Agnieszce torebkę, to może ona bronić swojej własności.

Samopomoc polega na tym, że osoba, której prawo zostało naruszone, swoim działaniem przywraca stan poprzedni.

Przykład: Jeżeli krowa sąsiada wchodzi do ogrodu Jana i niszczy grządki, to może być przez niego przepędzona.

Uprawniony może także wystąpić do sądu z żądaniem ochrony swego prawa. W toku postępowania sąd ustala stan faktyczny sprawy, a więc czy osobie żądającej ochrony służy dane prawo i czy zostało ono naruszone. Przykładowo, właściciel żądający ochrony swego prawa musi wykazać przed sądem fakt przysługiwania mu prawa własności oraz fakt naruszenia prawa przez określoną osobę. Następnie sąd wydaje orzeczenie. Jeżeli pozwany (ten który naruszył prawo) dobrowolnie nie wykona nałożonego na niego obowiązku, orzeczenie podlega przymusowemu wykonaniu, czyli egzekucji sądowej.

Pytania

1. Proszę wyjaśnić pojęcie prawa cywilnego.
2. Na czym polega metoda regulacji prawa cywilnego?
3. Proszę wymienić działy prawa cywilnego.
4. Proszę zdefiniować zagadnienie prawa podmiotowego.
5. Co to jest stosunek cywilnoprawny i jakie są jego charakterystyczne cechy?
6. Proszę wymienić normatywne postaci prawa podmiotowego i podać ich przykłady.
7. Co to jest prawo podmiotowe względne i bezwzględne?
8. Proszę podać przykłady prawa podmiotowego majątkowego i niemajątkowego.
9. W jaki sposób można nabyć prawo podmiotowe?
10. Na czym polega ochrona prawa podmiotowego?